

El finançament de la recerca arqueològica a Catalunya

Josep Maria Fullola

Quasi tres dècades de competències exclusives en temes d'excavacions arqueològiques ens han de donar una visió prou distant i profunda per poder analitzar les circumstàncies que han condicionat el desenvolupament de la recerca arqueològica del país, lligada, indefectiblement, al finançament.

En efecte, el BOE núm 130 del dia 1 de juny de 1981 publicava el Reial Decret 1010/1981 de 27 de febrer sobre el traspàs de funcions i serveis del Ministeri de Cultura a la Generalitat de Catalunya. En la seva pàgina 12069 s'especificaven les dues úniques partides destinades a temes arqueològics, dins l'apartat procedent de la Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas: "*Concepto 03.621, para los gastos que ocasionen la investigación y la valoración del Tesoro Arqueológico Nacional, 11.000.000 pts; concepto 03.254.1, gastos especiales para excavaciones arqueológicas, a determinar.*" Sembla que la determinació de la quantitat d'aquest segon concepte mai no va arribar a concretar-se, i tot el que es va rebre van ser aquests 11 milions de pessetes de l'any 1981 (comunicació personal G. Hernández).

Es dotava, així, de contingut econòmic un Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya llargament desitjat i no menys llargament debatut en el procés assembleari dels darrers anys setanta (Hernández 1992). El moviment de base que buscava organitzar l'arqueologia del país es desmembrà per si mateix, possiblement per la radicalitat de les seves propostes, que moltes vegades amagaven ambicions personals. Finalment la carta fundacional del Servei fou "signada" el 4 de desembre de 1980 (Decret 2951/1980); l'ens s'integrava a la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura, creat a penes set mesos abans. Les idees de Miquel Tarradell, bon coneixedor de les estructures creades per Bosch Gimpera en els anys vint i trenta, acabaren imposant-se, de la mà del conseller Max Cahner, que diposità en Tarradell tota la confiança per bastir el Servei.

Ve d'aquí la contradicció bàsica del finançament de l'arqueologia catalana? La resposta és sí, indubtablement. Heretem de les estructures estatals la idea que la recerca en arqueologia, les excavacions programades que fan les institucions adients (universitats, CSIC, museus...), es fa des de les estructures administratives que s'encarreguen de la salvaguarda patrimonial (*Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas* és el nom de la Direcció General de la qual procedeixen els fons traspassats). La Comissió General de Excavacions Arqueològiques que s'ocupava del tema penjava d'aquesta mateixa Direcció General, depenent del Ministeri d'Educació Nacional.

L'herència que ens queia a sobre ens suggeria que la recerca en arqueologia s'havia fet i s'havia de seguir fent des de Patrimoni. No existien llavors, entre els anys quaranta i els setanta del segle xx, estructures

específicament dedicades a la recerca en general que poguessin fer-se càrrec de la gestió administrativa i econòmica de les excavacions arqueològiques. Quan es creen la Generalitat, el Departament de Cultura i el Servei d'Arqueologia, tornem a ensopegar amb la mateixa pedra, tot i que el país es dota l'any 1980 de la CIRIT (Comissió Interdepartamental d'Investigació i Innovació Tecnològica), òrgan encarregat de coordinar i gestionar la recerca a Catalunya. Més endavant apareixerà ja una Direcció General de Recerca, que orientarà les activitats del sector, però que sempre tindrà un paper molt petit en aspectes de finançament directe de la recerca.

I aquí se'ns fa palesa la contradicció que esmentàvem més amunt. La Direcció General de Recerca, lligada a diferents departaments al llarg dels anys (Presidència, Universitats i ara Innovació, Universitats i Recerca), mai no ha pogut / volgut jugar un paper cabdal en el finançament de la recerca, l'arqueològica o qualsevol altra. I des del Departament de Cultura, amb una Direcció General de Patrimoni, s'ha qüestionat manta vegades la seva "obligació" de finançar la recerca arqueològica. De la boca de diversos directors generals hem sentit que els diners rebuts eren per a consolidar i posar en valor el patrimoni, però mai no eren per generar-lo en forma d'excavacions arqueològiques. L'absurd de les contradiccions va arribar al límit suprem quan els anys 1996 i 1997 les subvencions van desaparèixer i tothom va haver d'espavilar-se per trobar altres fonts de finançament (ajuntaments, diputacions, projectes de recerca universitaris, etc.) que fins aquell moment havien estat complementàries de les que donava el Servei.

Altres companys que escriuen en aquest dossier han aprofundit en el tema precís de les quantitats esmerçades en arqueologia al llarg dels anys; no hi entraré, per tant. Tendim sempre a dir que aquestes quantitats són minses, inferiors al que el país es mereix, per riquesa patrimonial, per estructures de recerca i per tradició. Em reafirmo en aquesta idea, en cadascun dels tres motius que esmento: un país ric en arqueologia es mereix més recursos des de la Conselleria que vetlla pel patrimoni, per la seva conservació i per la seva generació mitjançant la recerca; les estructures de fa trenta anys fins ara han millorat, indubtablement, però llavors ja n'existien de capacitades per fer front a una recerca capdavantera, tendència que s'ha mantingut i incrementat; i els antecedents històrics del primer terç del segle xx, i fins i tot anteriors, han significat un fonament sòlid sobre el qual hem anat bastint el que tenim ara, un edifici que trontolla periòdicament al ritme dels canvis polítics i dels pressupostos.

Entre els investigadors que treballem en projectes de recerca programats a mitjà termini des de centres com les universitats o els museus hi ha l'opinió generalitzada que les nostres excavacions s'han anat quedant a la cua de les prioritats del Servei, de la Direcció General i de la Conselleria. Som conscients que el panorama social de l'arqueologia ha canviat cap a millor des de les lleis de Patrimoni, l'estatal de 1985 i la catalana de 1993. L'obligatorietat d'informes previs en obres i de la contractació d'un arqueòleg en molts municipis, així com la conscienciació soci-

al creixent sobre els problemes arqueològics ha fet que el senzill entorn de principis dels anys vuitanta (molta recerca programada des de les universitats, poques urgències) s'hagi capgirat. Ara quasi tot el que es relaciona amb l'arqueologia va a través de les empreses, i els centres de recerca han anat quedant en un semioblit que és palès en les quantitats destinades a ambdós conceptes al llarg dels tres darrers decennis.

Tot i això, seguim creient que la recerca "programada", la que es dissenya a mitjà i llarg termini des dels centres esmentats, no tan sols no ha de desaparèixer sinó que s'ha de potenciar. Què posarà en valor la Direcció General de Patrimoni si atura la recerca programada durant uns anys?; qui li generarà els nous elements patrimonialitzables?

La societat i la ciència exigeixen una rendibilitat en aquest sector, en forma de jaciments visitables, d'obres científiques i de divulgació, d'exposicions i de mil formes més de fer arribar a tothom els resultats de les inversions. La missió no és tan sols de la Conselleria, però la seva implicació no ha estat, en absolut, capdavantera ni engrescadora en aquests dos sentits: en el científic, cal esmentar la Tribuna d'Arqueologia i les escasses publicacions aparegudes, en relació amb el volum d'informació generat; en el divulgatiu, poquíssimes exposicions i l'intent de les rutes de visita (ibers, art rupestre...). És poc per justificar-se davant una societat que hauria de ser més exigent i d'un món científic que es va veient progressivament marginat.

La programació de la recerca ha estat una cosa que els centres hem anat fent seguint projectes plurianuals, vagament assumits pel Servei. Moltes vegades la coherència científica, que ens portava a demanar excavacions a terres lleidatanes, tarragonines i barcelonines dins d'un mateix projecte, es veia desmembrada pels requisits administratius. El mateix Servei mai no va arribar a posar en marxa una prioritització de projectes o d'intervencions, tot i que se'n va parlar diverses vegades a les Comissions Assesores dels anys vuitanta i d'inicis dels noranta. Hauria estat molt oportú fer-ho, sempre que s'assegurés una subvenció bàsica i suficient per als projectes no prioritzats; però la idea era abocar tots els recursos ara en vil·les romanes, ara en poblats ibèrics, ara en jaciments paleolítics, i eliminar les subvencions per a tot allò que no fos prioritari; els que ens hi vam oposar en el seu moment crec que teníem raó: prioritzar, sí, però desabastir el 80% del sistema, matar-lo, parlant clarament, no podia ser.

Els recursos humans i materials, no econòmics, que ha tingut el Servei han estat també minsos fins a aquests darrers anys, en què un mínim increment ha permès no empitjorar l'atenció de les inspeccions territorials de les intervencions o la gestió pròpiament administrativa dels permisos i de les subvencions. La idea de crear centres territorials, que ara ens sembla tan normal, fou un pas endavant quan s'establí a principis dels vuitanta. Però els amplis territoris assignats, enormes en el cas de Lleida, i la migradesa de les compensacions econòmiques acabaren reduint el sistema, bo sobre el paper, a un joc administratiu. La bona voluntat i disposició de quasi tots els arqueòlegs i administratius del Servei han fet anar

rutllant el sistema, però sempre amb mancances evidents, desateses per les instàncies superiors de les conselleries corresponents.

Ens pertoca també opinar sobre la gestió econòmica, sense tornar a insistir en la migradesa dels recursos dineraris. La inflexibilitat dels interventors, comprensible dins d'uns límits lògics, va dificultar molt, en els primers anys, les justificacions de les despeses reals fetes durant una campanya d'excavacions. Un cop conegudes les drecceres legals, van arribar la sequera absoluta dels anys 1996 i 1997 i els retards en la discussió, comunicació i distribució efectiva de les quantitats atorgades a cada intervenció. Un any perquè es preparaven eleccions, un altre perquè encara no havien aterrat els nous càrrecs, un altre més per una crisi de govern, o un canvi en la conselleria, o un endarreriment del pressupost, el cas era que arribaven les dates d'excavació i ni tan sols sabíem si hi hauria diners, ni quants n'hi hauria en cas positiu. Planejar una campanya amb aquestes perspectives era un acte d'il·lusionisme i d'enginyeria econòmica que pocs grups podien afrontar amb èxit més d'un any. I no hi ha remei, el 2008 ha tornat a ser igual, i així fins quan...?

Quines repercussions ha tingut tot això en el camp de la recerca universitària? Una de molt important, predicada també pel Servei, amb raó: la diversificació, quan això era possible, de les fonts de finançament de cada actuació (diputacions, ajuntaments, consells comarcals, línies d'ajuts de l'AGAUR o projectes com els del Ministerio de l'Estat o els Grups de Recerca de Qualitat, entre d'altres). Però sempre la base de tot és el permís i la subvenció del Servei, que haurien d'estar a punt, inexcusablement, abans de principis de juny. Després les institucions de recerca que tenen programes a mitjà termini ja s'encarreguen de fer-los anar endavant i a obtenir resultats que es plasmen en les memòries preceptives i també en tesis doctorals, llibres o articles científics. Una altra cosa és el material arqueològic obtingut per les empreses en les seves actuacions preventives o d'urgència; massa sovint aquestes restes arqueològiques queden en l'oblit, amb una memòria justificativa més administrativa que científica, tot i que sempre hi ha casos excepcionals que poden desmentir l'absolutisme d'aquesta afirmació. En general, però, podem afirmar que el món de la recerca universitària ha anat passant a un segon o tercer nivell de prioritat dins el concepte de l'administració de l'arqueologia del país. Aquest fet ens sembla una desconexió imperdonable entre dues realitats complementàries i inseparables per a la coherència i per a la millora de la consciència patrimonial de Catalunya, la recerca i la difusió dels seus resultats.

Com a reflexió final deixeu-me que alabi el voluntarisme i la bona fe de molts dels que han passat durant aquestes tres dècades per l'administració; gràcies a ells s'han salvat situacions de col·lapse, retards imperdonables i postures incongruents procedents de nivells superiors. Però tot això no ens excusa de voler millorar; de voler que els pressupostos siguin suficients i que permetin que Catalunya assoleixi un nivell òptim, evidentment més alt que l'actual, en temes relacionats amb l'arqueologia i la seva gestió.

Bibliografia

HERNÁNDEZ, G. (1992). L'Assemblea d'Arqueologia de Catalunya: una assignatura pendent. *Cota Zero*, 8: 11-23.

Josep M. Fullola Pericot
Catedràtic de Prehistòria de la UB i
director del SERP

Treball inclòs en el GRQ 2009 del SERP i en el
HAR2008-00103 del MICINN

El finançament en arqueologia: un punt de vista des d'una empresària del sector

Jordina Sales Carbonell*

Presentació

Baixeu el nivell intel·lectual i cultural de la societat i afegiu-hi un bon pessic d'avarícia (econòmica, principalment). El resultat, que esdevé letal, es pot definir com "deshumanització" i porta, irrevocablement, que la societat formuli preguntes del tipus: "per què serveix l'arqueologia?". A partir d'aquest moment el finançament esdevé el cavall de batalla de la nostra estimada disciplina, i malauradament la pregunteta és formulada amb força insistència, tant pel "poble ras" com per més d'un responsable polític. Amb aquests ingredients bàsics sobre la taula i aquests xefs ja podem començar a cuinar un plat impossible, "el finançament en arqueologia", que gairebé és com pretendre practicar l'alquímia (treure or de les pedres, ves quina ironia!).

Quins problemes ens trobem les empreses d'arqueologia respecte al concepte finançament? Cal anotar que no represento tot el sector, només la meua pròpia empresa, però crec que moltes de les qüestions que s'exposen a continuació es poden fer extensives a gairebé tot el sector.

Definició i factors

Segons el Diccionari de l'IEC, "finançament és l'acció de finançar", i finançar vol dir "proveir el capital", altrament dit "pagar". La definició és clara, però per desenvolupar-se en el sector de l'arqueologia i, més concretament, en el marc d'una empresa privada es depèn, a saber, de dos factors bàsics dels quals sorgiran els "pagadors": el polític i el social.

Pel que fa al factor polític, és un fet objectiu que als governs, siguin del color que siguin, i als sindicats (no tant pel que diuen sinó per com actuen) no els agraden gens les PIMES. Ells volen grans empreses i no es tallen un pèl a l'hora de manifestar-ho: "campions nacionals", "empreses líders", "màxima competència", "diversificació internacional", "màximes garanties", "creixements exponencials dels beneficis" són expressions típiques per descriure el que ells consideren objectius raonables de les empreses, però que òbviament no encaixen amb la nostra realitat. Si a més de PIME l'empresa és d'arqueologia (totes les empreses d'arqueologia són PIMES) no cal seguir malgastant paraules.

Pel que fa al factor social, oferim uns serveis i exercim una professió, en principi com qualsevol altra, dins un context de lliure mercat, on la llei de l'oferta i la demanda regeix el nostre dia a dia. Ara bé, a quin promotor, privat o públic, li interessa pagar més per un arqueòleg de més nivell? La meua experiència em diu que cap. El promotor (no mecenes) vol que l'empresa d'arqueologia li "netegi" el solar, i punt. Buscarà, doncs, l'oferta més barata, no la més adequada en relació qualitat/preu. Si tinc un problema de salut i només me'l pot solucionar un metge amb consulta privada, faré tot el possible per pagar el que em demani i punt, no em posaré en mans d'un metge novell o poc reputat per molt que estigui col·legiat i autoritzat per exercir, ni que el preu sigui cent cops menor. El mateix podríem dir de qualsevol altra professió. Ara bé, tothom està disposat a posar-se en mans d'un arqueòleg mediocre, mentre sigui el més econòmic. Per tant, un bon equip tècnic no té cap valor com a conseqüència de la nul·la demanda social provocada per la deshumanització (quina paraula més bonica per evitar altres termes com ignorància, insensibilitat o analfabetisme funcional). I aquest és el gran handicap del finançament de l'arqueologia.

Així, com a conseqüència d'aquests factors polítics i socials (sobretot socials m'atreviria a dir perquè la política, ens agradi o no, sorgeix de la societat de la qual formem part) es crea un desànim que desemboca en una realitat tangible: el treball no dóna fruits o, si més no, no dóna els mínims necessaris. Les empreses ens trobem amb una població treballadora jove que, en la majoria dels casos, no troba satisfacció en el treball, mentre que els seus, els més baixos de la zona euro però amb un dels majors costos fiscals, no motiven a treballar dur. I als pocs arqueòlegs experimentats, veritables supervivents de la selecció natural darwiniana més ortodoxa, no els podem retribuir proporcionalment als seus mèrits perquè cap client, inclosa l'Administració, no està disposat a pagar el que valen (aquesta qüestió mereixeria un article monogràfic, creieu-me). La supervivència ha estat un motiu per treballar, sí, però mai una motivació clara per fer millor la feina. I per altra banda, ¿som conscients del fàcil que és muntar una empresa però fins a quin punt es fa difícil mantenir-la dempeus a l'Estat espanyol, i més concretament a Catalunya? Més endavant se'n fan unes pinzellades, però en tot cas que ningú no se sorprengui si no es renova el teixit empresarial i el dinamisme s'esgota.

* (Arqueocat 1997-2009+)